

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/26411>

Please be advised that this information was generated on 2018-12-12 and may be subject to change.

4. Een Romeins schip te Woerden

J.K. Haalebos

Sinds 1975 zijn archeologen van de Nijmeegse universiteit werkzaam in Woerden. Hun onderzoek richt zich op een fort dat daar in de Romeinse tijd moet hebben gestaan en dat met het op de Tabula Peutingeriana vermelde "Lauri" (Laurium of Laurum) geïdentificeerd kan worden. Als bezetting heeft hier vanaf de Flavische tijd tot omstreeks 200 of nog later de cohors XV voluntariorum (civium Romanorum pia fidelis) gelegen. De oudste vondsten dateren uit het midden van de 1e eeuw na Chr. en mogen in verband worden gebracht met de reorganisatie van de grens van Germania Inferior in de jaren na 47 na Chr.

Van het castellum zelf is zo goed als niets gevonden. Van de andere overblijfselen zijn hier vooral de kaden van belang die in 1978 en 1980 konden worden opgegraven ten noorden van de Petruskerk, op het terrein van het voormalige St.-Jozefpensionaat en op het kerkhof. Deze waren gelegen langs een in de Romeinse tijd dicht geraakte bedding van de Rijn. In deze Romeinse oeverversterkingen kunnen zes fasen worden onderscheiden. De oudste kade, uit het midden van de 1e eeuw, was nog net op de zandige oeverwal van de Rijn gelegen. In de volgende fasen is de oever telkens opgeschoven totdat de in de 3e eeuw gebouwde zesde kade ongeveer 40 m verwijderd was van de eerste. Na de aanleg van de laatste kade is de rivier snel dichtgeslibd. Een van de palen die bovenin de verlande bedding waren ingeramd, leverde door middel van een ¹⁴C-analyse een datering op van 1650 ± 40 BP (GrN-12049), wat na calibratie zou neerkomen op 340-420 na Chr. Een iets vroegere datering is echter niet geheel uit te sluiten.

Op maandag 13 maart 1978 werd op ca. 1,25 – NAP een plank met spijkers aangetroffen, die in de loop van de volgende dagen deel bleek uit te maken van een schip. Dit was schuin weggezonden tegen de ter plaatse zeer zandige oever, onder een hoek van 35°. Daaroverheen is een dik pakket klei afgezet en na enige tijd zijn hierin de palen van de jongste kade geramd. Deze hebben geen stand gehouden en zijn grotendeels scheefgezakt of geheel omgeklapt. Enkele palen waren geslagen tot op de bodem van het schip, een of twee dwars door het boord.

Het in de omgeving van de boot gevonden aardewerk is in het algemeen betrekkelijk laat. Onder de bodem zijn in de oever onder andere scherven aangetroffen van met reliëf versierde terra sigillata uit Trier, van borden Dragendorff 32 en Ludowici Sa (een jongere variant van Drag. 31), van ruwwandige kommen Stuart 211 en van wrijfschalen met verticale rand. Het is dus niet aannemelijk dat het schip is gezonken voor het laatste kwart van de 2e eeuw. Het kan echter veel eerder gebouwd zijn. Houten schepen kunnen langer dan een mensenleven meegaan en het Woerdense vaartuig is op tal van plaatsen grondig gerepareerd. Uit dendrochronologische onderzoekingen (Mechthild Neyses, Rheinisches Landesmuseum Trier) blijkt dat het hout voor het Woerdense schip na het jaar 169 na Chr. is gekapt.

Van de boot kon een stuk ter lengte van bijna 10 m worden opgegraven, voldoende om een en ander in verband te kunnen brengen met de grote schepen uit Zwammerdam (fig. 4.1). De afstand tussen de achterzijde van de mastbank en de uiterste punt van de voorsteven heeft 7,50 m (= 25 pedes monetales) bedragen; daaruit mag men naar analogie van de Zwammerdamse schepen misschien afleiden dat de boot 100 voet (29,6 m) lang is geweest. Het niet opgegraven gedeelte ligt buiten het opgravingsterrein, onder het marktplein voor het arsenaal. De breedte was 3 m (10 voet) bij de mastbank en 2,40 m (8 voet) bij het begin van de punt. De onregelmatig brede planken van de bodem werden bijeen gehouden door paren van L-vormige spanten. Van de zijden was alleen het hoogst gelegen, rechter boord goed bereikbaar. Dit bestond uit een in doorsnede L-vormige plank (kim) met een hoek van 90° op de overgang van de bodem naar de zijkant, en uit twee overnaads daarop geplaatste planken (fig. 4.2). In de bovenste hiervan bleken spijkers te zijn geslagen; dit wijst er waarschijnlijk op dat daarop nog een houten rand heeft gelegen. Aan de binnenzijde van het boord was op halve hoogte een plank (weger) tegen de spanten bevestigd. Op verscheidene plaatsen is geconstateerd dat daarover een bekleding is aangebracht van dun hout of wagenschot.

Ook de mastvoet is nog aangetroffen. Deze bestond uit een extra breed spant met in het midden een rechthoekig blok, en was geheel uit één stuk hout gekapt. In het blok bevond zich een rechthoekig gat voor de mast, dat aan de achterzijde afgesloten kon worden door een balk, die door ijzeren beugels op zijn plaats werd gehouden.

Onder en achter de mastbank was zorg gedragen voor een onderkomen voor de bemanning. Daar was een vierkante haard gemaakt en aan de voorzijde van de mastbank was een kastje getimmerd. Het ziet er naar uit dat men het geheel heeft kunnen overdekken; op ca. 1,25 m achter de mastbank waren tegen de binnenzijde van de boorden twee blokken met zwaluwstaartvormige inkepingen aangebracht, waarin kennelijk dwars over het schip een balk kon worden gelegd. Bij de haard en de mastvoet zijn enige vondsten gedaan die tot de scheepsinventaris behoren: enkele paren schoenen, een wrijfschaal en vier terra nigra-achtige potten van in het gebied van de Beneden-Rijn min of meer uitzonderlijke vormen die afkomstig kunnen zijn uit het westen van het

tegenwoordige België. De vloer was bedekt met een dikke laag plantaardig materiaal. Uit de pollenanalyse (H. Teunissen-Van Oorschot, afdeling biogeologie van de Katholieke Universiteit te Nijmegen) en de bestudering van de zaden (J.P. Pals, Instituut voor Pre- en Protohistorie, Amsterdam) is gebleken dat deze laag voor het grootste gedeelte bestaat uit resten van de lading van het schip, een soort tarwe, mogelijk spelt. Verder zijn er zaden aangetroffen van een aantal akker-onkruiden en van de kruidvlinder (*Sambucus ebulus*). Van de onkruiden dient hier speciaal de straalscherm (*Orlaya grandiflora*) te worden vermeld, die op krijt of löss heeft gegroeid en dus waarschijnlijk afkomstig is uit een streek ten zuiden van de lijn Sittard-Gent. Vooral voorin het schip zijn bovendien nog talrijke hazelnoten te voorschijn gekomen.

In de richting van de achterstevan kon verder slechts een klein stuk worden opgegraven. Daar was juist nog te zien dat over de spanten in het midden van het schip een houten vloer is gelegd, die bij het vervoer van los graan noodzakelijk was om de lading droog te houden.

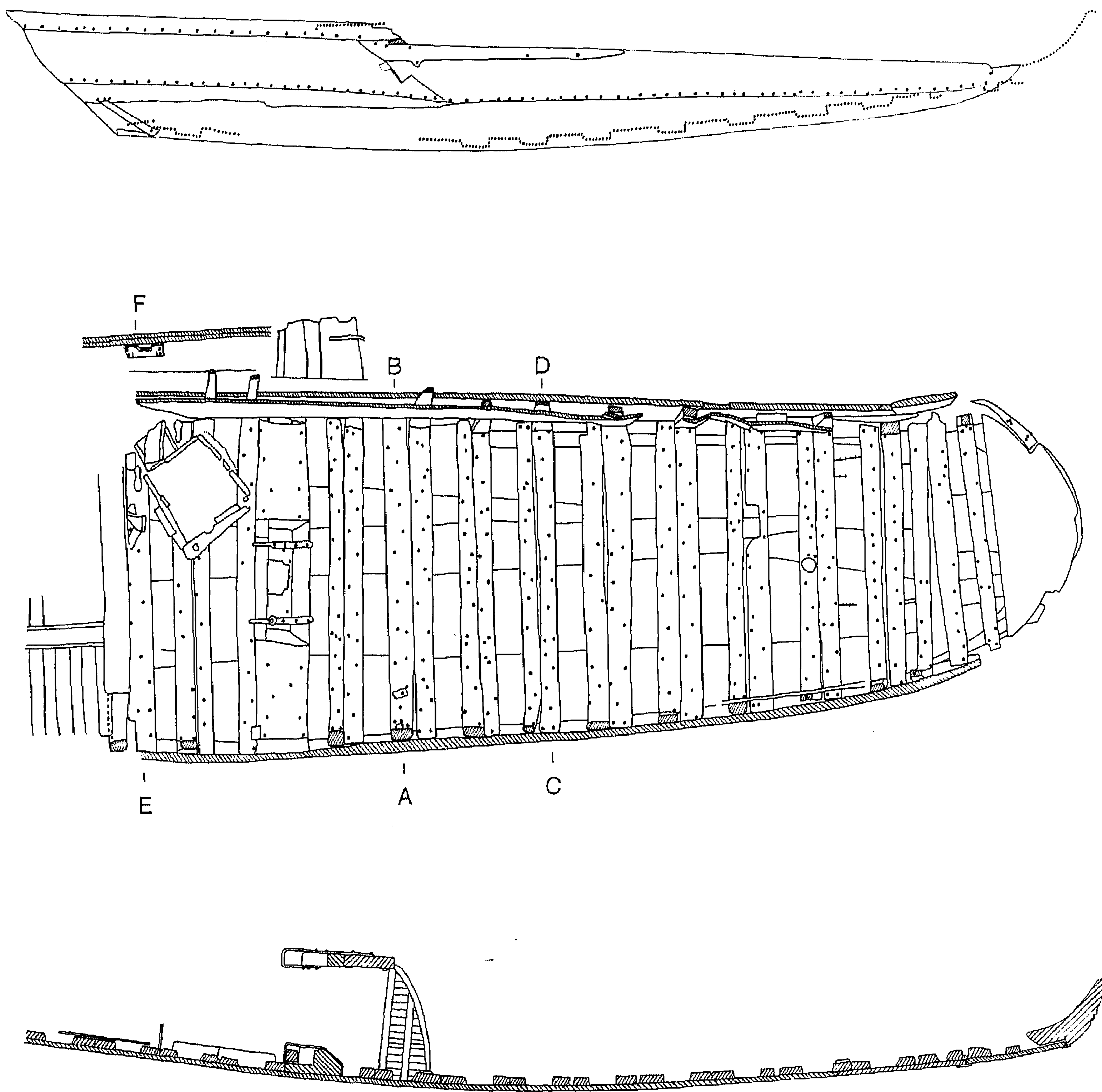

Fig. 4.1. Woerden 1978. Bovenaanzicht, lengtedoorsnede en zij-aanzicht van het onder de laatste Romeinse kade gevonden schip. Schaal 1:60. Tekening E.J. Ponten

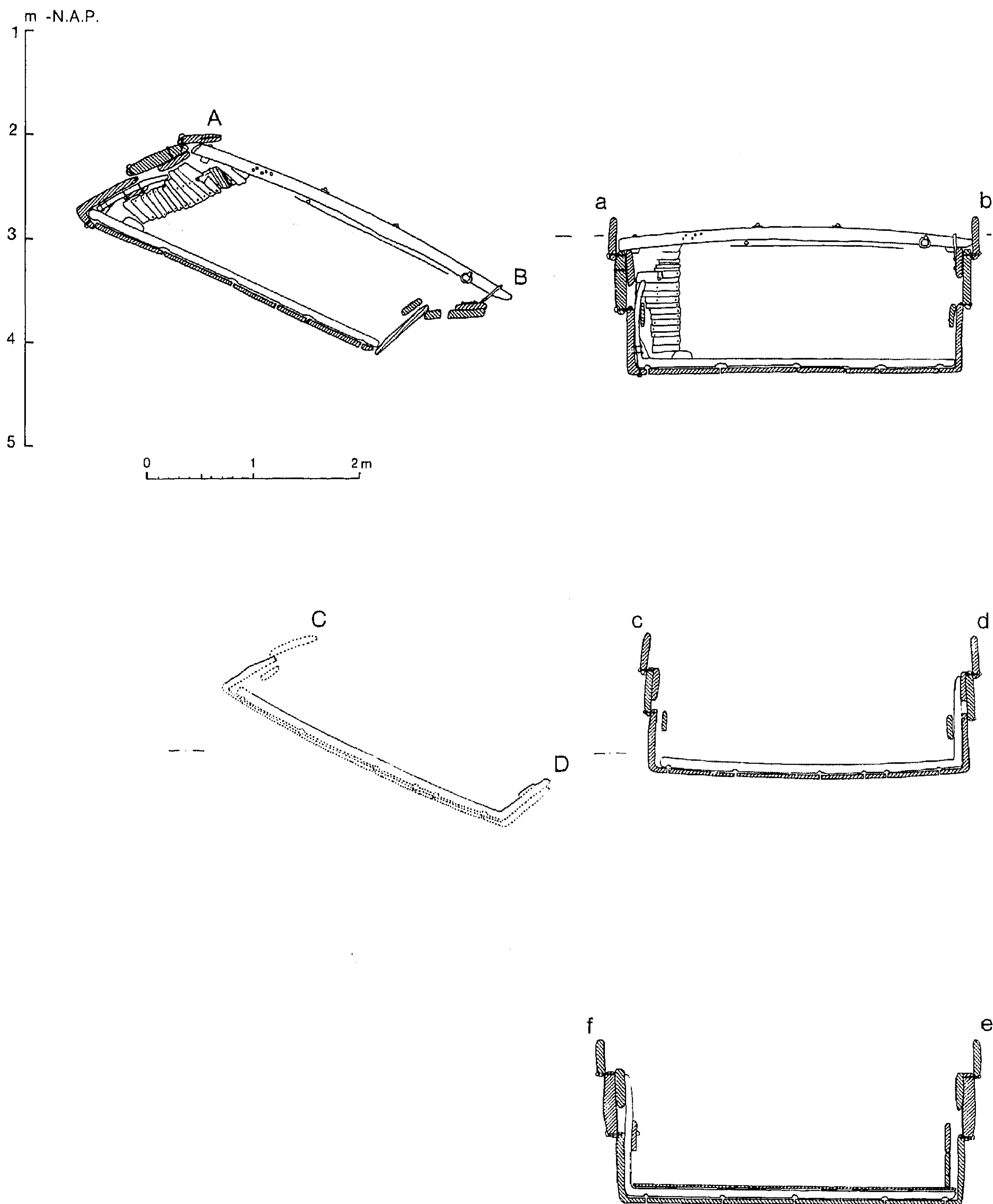

Fig. 4.2. Woerden 1978. Dwarsdoorsneden van het onder de laatste Romeinse kade gevonden schip, vgl. fig. 4.1.

Gereconstrueerde dwarsdoorsneden zijn met kleine letter aangegeven; ongewijzigde doorsneden, die de situatie tijdens de opgraving weergeven, met hoofdletters. Schaal 1:60. Tek. E.J. Ponten.

De meest opmerkelijke aanvulling van onze kennis van de scheepsbouw in de Romeinse tijd biedt de punt van het Woerdense vaartuig. Deze is uit één stuk hout gehakt en heeft op korte brede planken gerust, die tegen het uiteinde van de bodemplanken waren gelegd. De verbinding met de bodem is tot stand gebracht met behulp van dunne stukken wagenschot, die tegen de onderkant zijn gespijkerd. Deze constructie moet voldoende sterk zijn geweest doordat de onderzijden van de boorden (kimhouten) doorliepen tot in de punt. Aan de buitenkant werden de onderdelen van de punt bijeengehouden door een kruis van ijzeren banden en spijkers. Voorts was daar een versiering aangebracht in de vorm van enkele horizontale groeven vlak onder de uiterste punt van de voorsteven.

In vergelijking met eerder in Nederland gevonden schepen uit de Romeinse tijd valt de aak uit Woerden op door een groot aantal details, de zo juist beschreven punt, het onderkomen voor de bemanning en de beplanking van de bodem en de zijkanten. Bovendien vormen het restant van de lading en de inventaris een kostbare aanwijzing voor de handelsrelaties die er in de 2e en 3e eeuw bestonden tussen het Belgische gebied en de streken langs de Rijn. Dat graan hierbij een belangrijk produkt is geweest mag verder ook blijken uit het altaar (CIL 13, 8725 = ER II, 134, 191) dat de graanhandelaar (negotiator frumentarius) M. Liberius Victor uit de civitas van de Nervii (cives Nervii) met als hoofdplaats het tegenwoordige Bavai in Noord-Frankrijk heeft opgericht voor de Matres Mopates in de stad Ulpia Noviomagus (Nijmegen).

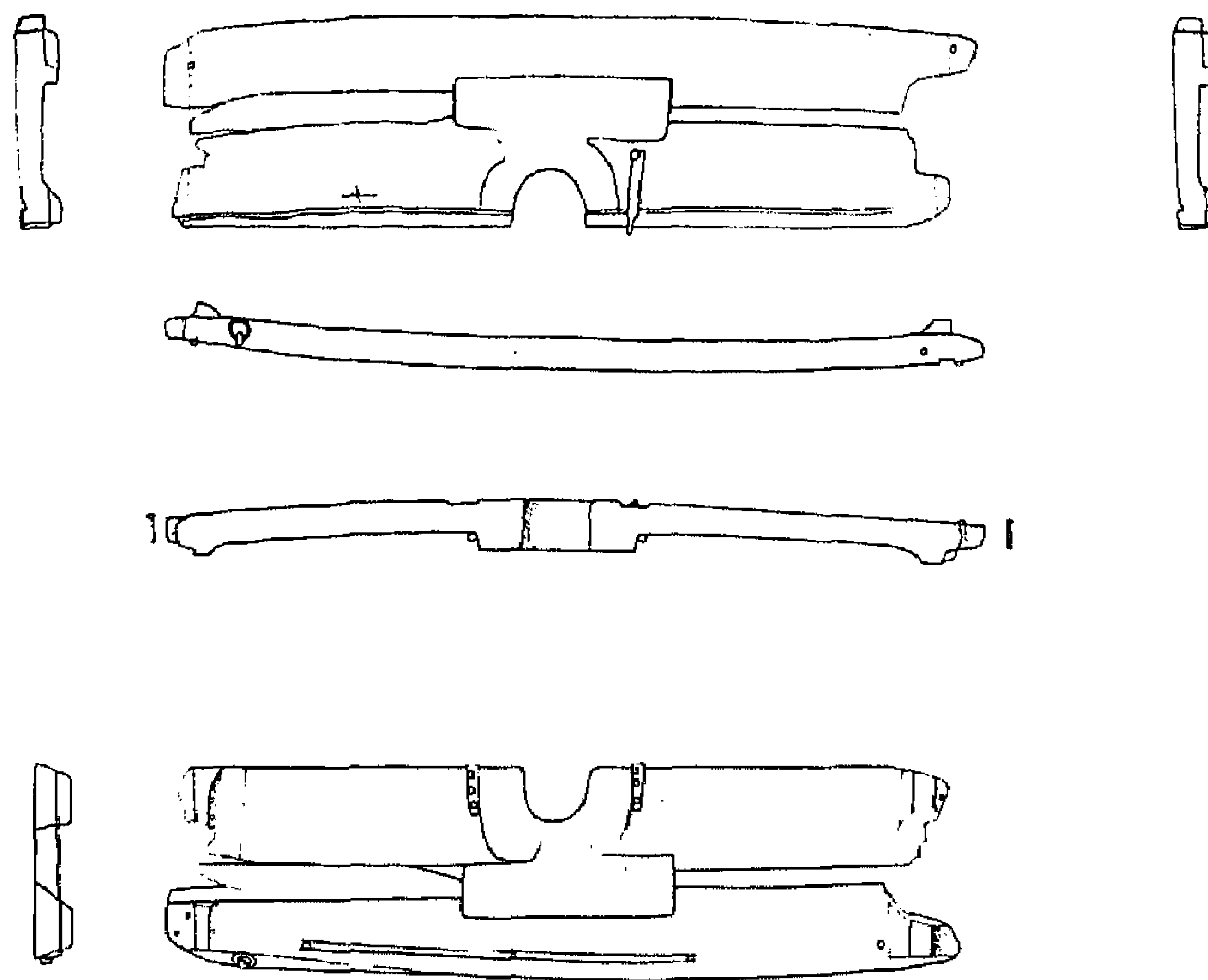

Fig. 4.3. Woerden 1978. Mastbank van het onder de laatste Romeinse kade aangetroffen schip, vgl. fig. 4.2.: A-B. Schaal 1:60. Tek. E.J. Ponten.

Literatuur

Bogaers, J.E. en
J.K. Haalebos, 1983

Op zoek naar een castellum in Woerden.
Spiegel Historiae 18.6, 302-309.

Haalebos, J.K., 1985

Ausgrabungen in Woerden (1975-1980). In: Akten des 13. Internationalen Limeskongresses. Aalen 1983 (ter perse).